

શ્રી કાવ્ય વિના - સ્વંડ ૨ (ઋતુસંહાર.)

સંસ્કૃત કવિ કાલિદાસના ઋતુસંહાર ઉપરથી,
રચનાર હરિકૃષ્ણ બળદેવ ભટ્ટ, દીહેણુવાસી,
કાવ્યનિમગ્નન તથા કાવ્યવિનોદ (હવે ખંડ ૧) ના કર્તા-
અંકજેશ્વર મ્યુ એ. વ સ્કુલના હેડ માસ્ટર (વાનપ્રસ્થ)

નહિ આ, નહિ તે, એકદું, બુઝો વિચારી મર્મ,
વિવિધ મળે એકે રસે, એજ સુજનતા-ધર્મ. ૧
શુષ્ક વિરાગ બે નહીં, નહીં નિરંકુશ રાગ;
કાવ્યવિનોદે બે મળે, ઉપજે હર્ષ અથાગ. ૨
રાગવિરાગ અડે નહીં, બેમાં સરસો સ્ત્રાય;
કાવ્યવિનોદી રસિકને, સેજે અર્પણ હોય. ૩

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,
હરિકૃષ્ણ બળદેવ ભટ્ટ, દીહેણુ—સુરત.

સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આઠ પ્રમાણે રજીસ્ટર થયુ છે.
સર્વે હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે

અપાટિયા ચક્રલાપર આવેલા “સુરત જૈન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ” માં
મદુભાઈ ભાઈદાસે છાપ્યું

૪૦ સં ૧૯૧૩.

સુરત.

કિંમત ૦૧-.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાશિ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૪૦૪

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ડાહ્યાચિન્તા - ૨

વિષય ૬૪૪:૬

શ્રી કાવ્યવિનોદ-સ્વંડ ૨.

(ઋતુસંહાર.)

સંસ્કૃત કવિ કાલિદાસના ઋતુસંહાર ઉપરથી,
રચનાર હરિકૃષ્ણ બળદેવ ભટ્ટ, દીહિણવાસી,
કાવ્યનિમજ્જન તથા કાવ્યવિનોદ (હવે ખડ ૧) ના કર્તા-
અ કલેશ્વર મ્યુ. એ. વ સ્કુલના હેડ માસ્ટર (વાનપ્રસ્થ)

નહિ આ, નહિ તે, એકઠું, જુઓ વિચારી મર્મ,	
વિવિધ મળે એકે રસે, એજ સુજનતા-ધર્મ	૧
શુષ્ક વિરાગ રુચે નહીં, નહીં નિરંકુશ રાગ,	
કાવ્યવિનોદે બે મળે, ઉપજે હર્ષ અથાગ.	૨
રાગવિરાગ અડે નહીં, બેમાં સરસો સોય;	
કાવ્યવિનોદી રસિકને, સેજે અર્પણ હોય.	૩

જાપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,
હરિકૃષ્ણ બળદેવ ભટ્ટ, દીહિણ—સુરત.

સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આક્ટ પ્રમાણે રજીસ્ટર થયું છે.
સર્વે હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે.

સુરત ખપાટિયા ચક્રાપર આવેલા “સુરત નૅન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ” માં
મટુભાઈ ભાઈદાસે છાપ્યું.

ઈ૦ સ૦ ૧૯૧૩.

સુરત.

કિંમત ૦૧-.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૪૫૦૪

શ્રી ઋતુસંગર.

૧. ગ્રીષ્મ.

ઇંદ્રવજ્રદિ ત્રિવૃત્ત.

આળ્યો, પ્રિયે, ગ્રીષ્મ^૧ નિદાઘકાળ,^૨
 ગાઊં^૩ ઉમગે શુભ્ર ધાર્ણી^૪ વાલ,
 દીસે તપાવે રવિ તીવ્ર^૫ તાપે,
 રાતે શશી^૬ શીતળતાજ આપે ૧
 સંધ્યાસમે^૭ શીત સમીર^૮ વેછે,
 જાણી અપોરે જન તાપ સેછે,
 જળે સન્નેરે^૯ બહુ થાય ક્રીડા,^{૧૦}
 વ્રીડા^{૧૧} ટળે જન્ય અનંગપીડા^{૧૨} ૨
 નિશા^{૧૩} નિશાનાથ^{૧૪}—વડે વિરાજે,^{૧૫}
 બાગે પુવારા ઉડતાજ સાંજે,
 રસે ભર્યા ચદનલેપ અગે,
 લાલો^{૧૬} લડાવે લલના^{૧૭} ઉમંગે. ૩
 ધોળી અગાસી પુલવાસવાળી,
 પાઝે પિયે વાલમ પેલ વાલી,
 ગાઈ બજવી જગવે^{૧૮} અનગ,
 અર્ધા નિશા કામિની^{૧૯} કામી સગ. ૪

- ૧ વેશાખ જેઠ. ૨. ગરમીના દિવસ ૩. વર્ણન કરે. ૪ આકરે. ૫. ચંદ્ર.
 ૨ ૧. સાજને બખતે ૨. પવન વાયછે. ૩. સ્ત્રી પુરુષ સાથે. ૪ જળક્રીડા.
 ૫. શબ્દ, રાશ્મ. ૬. કામની વેદના.
 ૩ ૧. શીત. ૨. ચંદ્રચક્રી. ૩. વિશેષ શોભેછે. ૪. રંગીલાઓ. ૫. રંગીલીઓને.
 ૪ ૧. કામદેવને જગાડે—કામ ઉત્પન્ન કરે. ૨ કામી સ્ત્રી પુરુષો.

નિતબ^૧ શોભે રસનાદુકૂલે,^૨
 લેપે સુરંગી ઉર હાર દૂલે,^૩
 નાતાં સુવાસે શુભવાસ બાલે,^૪
 રામા રસીલા—પરિતાપ ટાળે ૫
 મેદી લગાવી મનમોહકારી,
 નિતબિની^૧ નેપુર^૨ પાદ ધારી,
 ટુંકા પળે શુ કલહસ બોલે ।^૩
 પદેપદે^૪ મનમથ^૫ ચિત્ત ડોળે. ૬
 પ્રવેદ^૧ છૂટે પ્રમદાશરીરે,
 વ્યાકુળ^૨ થૈને યુવતી અધીરે,^૩
 સાડી તથા મદમલવસ્ત્ર ધારી,
 જાતીયકા કચુકિ^૪નો ઉતારી ૭
 ગીતોપચારે^૧ વિજય્યા દલાવી,
 વીણા^૨ વગડી મૃદુસુર^૩ ગાઇ,
 બેડી ઈન્દ્રિય બન હાવભાવે,^૪
 સૂતો જગાડે શરપચ^૫ હાવે ૮
 રંગે રમી આદરણે નિશામા,^૧
 મૂની સુખે જે રમણી^૨ નિશામાં,^૩
 પ્રભાત થાતા મુખચંદ્ર ભાળી,
 શીકા પડ શુ શર્મા માન^૪ ગાળી ! ૯

- ૫ ૧. કેડ પાછળનો ભાગ-કલા. ૨. રૂપેરી કહોરાથી અને બારીક ઉમદા વસ્ત્રથી. ૩. ચંદન વગેરે લેપ લગાવ્યાથી રંગીલા સ્તનપર મોતી પુષ્પ વગેરેની માળાઓ બુલે છે. ૪. નાતી વેળા ખુશ્મોદાર પદાર્થો વાપરવાથી બાલ ખુશ્મોદાર થયલા.
- ૬ ૧. કુલાળી સ્ત્રી. ૨. ધુધરીવાળા સ્ત્રીના પગના ધરણાં. ૩. કમકે ચાલતા નેપુરની ધુધરીનો રણકો થાય તે બહુ રાજહસનો કરૂં કરૂં રાખે હોયની । ૪. ડગલે ડગલે. ૫. કામદેવ.
- ૭ ૧. પસીનો. ૨. ગાભરી બનીને ૩. અધીરી થઈને. ૪. કાચળી.
- ૮ ૧. ચંદકના ઉપાય તરીકે. ૨. સતાર સારંગી વગેરે વાદ્ય. ૩. કોમળ સ્વરે ૪. નેત્ર કટાક્ષ વગેરે ચેષ્ટા કરીને ૫. કામદેવ (કામનાં પાંચ બાજુ કહેવાળા છે-કમળ, અરોહ, આબામોર, નવમલ્લિકાપુષ્પ, નીલ કમળ)
- ૯ ૧. કેડમા. ૨. મનહર સ્ત્રી ૩. રાત્રે. ૪. અભિમાન મૂકીને; હજવાઈને.

વ ટોળિયો રેણુ^૧ ધણી ઉડાવે,
તપી ધણો સૂર્ય મહી^૨ તપાવે,
દિશા વિલોકી ન શકે પ્રવાસી,^૩
વાલી પ્રિયાથી બહુ દૂર વાસી. ૧૦

પ્રચડ^૧ તાપે હરણા તપેલા,
નૃપાચકી શુક્રમુખેજ ઘેલા,
આકાશ ભીની^૨ મસિરૂપ ભાળી,
દોડે ગણી વારિજ^૩ ધીર ટાળી ૧૧

કટાક્ષથી^૧ હાસ્ય કરી વિલાસે,^૨
શશીસમા^૩ આમ્રણથી^૪ ઉલાસે,^૫
વિલાસિની^૬ મનમથને જગાડે,
સધ્યા પ્રવાસી ગતિ એ પમાડે. ૧૨

સૂર્યાતપે તપત^૧ ફણી^૨ અપેરે,
હાકે સરે^૩ મદ તપેલ ધળે,
અધોમુખે^૪ આગળ ઝાય^૫ ભાળી,
મયરનીચે દરતો લપાઇ^૬. ૧૩

હુતાશ્રિ જેવે^૧ કિરણે કલાપી,^૨
ચિત્તે શરીરે અતિ પીડ વ્યાપી,
ભોગી^૩ સમીપે પણુ તે ન મારે,
જાતે દુખી હામ^૪ ન ડાણુ હારે? ૧૪

૧૦ ૧. ધૂળ. ૨ પૃથ્વીને ૩. સુસાફરીએ નિકળેલો પુરુષ.

૧૧ ૧. સપ્ત. ૨ કાલવેલા કાળજના રગતુ. ૩. પાણીજ.

૧૨ ૧. વાકી નજર-અદા સાથે ૨. હાવભાવના એના કરીને. ૩. ચંદ્રસરખાં ઘોળા થ ડા. ૪. ધરણાં પેરીને. ૫. ઉમળકાથી. ૬. રંગીલી સ્ત્રી. ૭. સાંજે ઉપરના ચિન્હો જોઇને પ્રવાસીની એવી હાલત યાચછે-કામ જાગેછે.

૧૩ ૧. તપેલો, તાપથી ગાભરો બનેલો. ૨. સાપ. ૩ ધીમો ચાલે. ૪. નીચે મોડે-સરે. ૫. છાયા-મોરની ૬. દબાઇને

૧૪ ૧. ધી વગેરે પદાર્થો હોમેલા અગ્નિજેવા સૂરજનાં કિરણથી ૨. મોર. ૩. સાપ. ૪. હિમ્મત.

મડક^૧ તાપે અકળાઈ પેસે,
કણ્ડીકણ્ડાહુંડ^૨ ન ભાતિ^૩ લેશે,
એ^૪ જીભથી માનુત^૫ ચાટતો તે,
હણે ન તેને વિપરીત^૬ જો એ. ૧૫

કડે પડ્યા કટક^૧ -તો તૃપાએ,^૨
દત્તી^૩ વને પાડિત ચિત્ત થાએ
જળાશયે^૪ વારિ વિલોડો^૫ ધાએ,
ન કેસરીના^૬ ભય તો જરાએ ૧૬

તૃપાથકી આકૃળ^૧ કેસરી જો,
હાંડે પડ્યો જોમ નહી જરી તો,
કેશો વિખેર્યા રસના^૨ પસારી,
સમીપ હાથી ન શંકે વિદારી^૩ ૧૭

પાણી વિનાના સર^૧ સંજ ભીનાં,
વરાહ^૨ ભાળી જળઆશ દીના,^૩
ખાદે મુખે ને પગથી હડીલા,
જનણે પ્રવેશ તળ^૪ ભૂમિ વીલા^૫ ૧૮

તાપે હપ્પ્યા પ કજ્જળ^૧ જાથી,
બીને^૨ પડ્યા સારસવૃદ્ધ^૩ તાથી.
એવે સરે વિગ્રહમા^૪ મચેલા,
છદે પગે કાદવ દત્તો^૫ ઘેલા ૧૯

૧૫ ૧ દેડકો. ૨. સાપની ફેણના છાયડામા. ૩. લગાર પણ ભય. ૪. (સાપને
ભે જીભ મનાયછે) ૫. પવન (સાપ વાયુ ભક્ષણ કરેછે, એવી માન્યતા.)
૬. સૃષ્ટિના નિયમથી ઉલટું.

૧૬ ૧. કાઠા. ૨. તરસથી ૩. હાથી ૪ તળાવ સરોવર વગેરે પાણીની જગ્યાએ.
૫. સિંહનો.

૧૭ ૧. ગાભરો. ૨ જીભ બાર કાઢીને-હાડતો. ૩. ચીરી, મારી.

૧૮ ૧. સરોવર. ૨. રાત્રી હુકમ, ભૂડ ૩ દયામણા ૪. જમીનની નીચે. ૫. બાવરા.

૧૯ ૧ કમળના સમૂહ. ૨ જળ કમળ વના ગભરાઈને ૩. સારસ પક્ષીના ટોળા
૪. માહોમાહે લડાઈમા.

હાંદે મુખે શીણુ પડે અતીશે,
તાપે તપી લોહિત^૧ જીભ દીસે,
ભે સો ભમેછે જળ શોધતી તે,
પાડોતણી કંદરને^૨ તજીને

૨૦

માલિની વૃત્ત.

અતિશય દવદાહે^૧ અ કુરો^૨ છે સુકાબ્યા,
કંડણુ પવનવેગે શુષ્ક^૩ પર્ણો ઉડાબ્યા;
દિનકરપરિતાપે^૪ ક્ષીણુ^૫ ક્રીધા જીજાને,
નિરસ^૬ વન નિહાળી બીક લાગે ન કોને ? ૨૧
વિહગ^૧ મધુર ગાતા ઝાડ લીલે હયાં જે,
રસવણુ^૨ વણપાને શ્વાસશોકે ભર્યા તે,
કપિકુળ^૩ બહુ થાકી જાય કુન્ડે^૪ ગિરિને,
હરણુગણુ ભમેછે વારિ-વારિ^૫ કરીને ૨૨
વનવન દવ લાગ્યો ઝાડવેલી પ્રગ્નજે,
હરણુ બંડ ગરતા રાકડા સઘ^૧ યાજે,
વિપમ-વિજય^૨ ઝાકા^૩ રક્ત સિંદૂર જેવો,
પવનદય^૪ ચડીને ફેડતો^૫ વાસ તેવો ૨૩
વનવન ભમતો ને જીતથી હર્ષધેલો,
તરુવરસ પીતો વાયુવેગે ચડેલો,
અસુર સુરથકી કા બ્રહ્મ પામીજ પીડે,
નિજ વરદ દયાળું, તેમ એ દૈત હીડે ? ૨૪

૨૦ ૧. રાતી. ૨. ચક્ષુને.

૨૧ ૧ દવના અગ્નિની આજે. ૨ કુમળી કૃપણોને. ૩. સૂકા પાતરાં. ૪ સૂરજના તડકાએ ૫ કમી ક્રીધા, સુકવી લાખ્યા. ૬ રસ વગરના.

૨૨ ૧. પક્ષીઓ. ૨ રસ બને પાદડા વગરને-ઝાડે. ૩ વાનરના ટોળાં. ૪. પવન કુલેમા-લીલા ઝાડોની ધટામા. ૫ પાણી પાણી કરતાં.

૨૩ ૧. તુરત; નક્કી. ૨. સબળે નિર્બળ ઉપર મેળવેલી કૃતેહથી. ૩. મરત છાકટ બનીને. ૪. પવનરૂપી થોડે. ૫. દવ લાગે ત્યારે વનમા વાસ કરેછે, તેના અવાજ તે જાણે તોપના ધડાકા.

૨૪ ૧. દેવના વરદાનથી પ્રતાપી થયેલો કોઇ દૈત જેમ તે પોતાને વર આપનાર-નેજ સતાવેછે. તેમ વનના વૃક્ષાગ્રી લાગેલો ને પસરેલો દવ તે વૃક્ષોનેજ બાળેછે.

ગજહરિણમૃગે^૧ દ્રો^૨ આગથી આકળાં થે,
 સુહૃદસમ^૩ મળીને વેરભાવે તજું;
 ગિરિ ઝટપટ છાંડી જાય તીરે નદીને,
 તટનિકટ^૪ ઠરેછે એકઠાં તીર બીને. ૨૫
 સર કમળભરેલાં વાટિકા^૫ પુષ્પ શોભે,
 નિરમળજળક્રીડા શીત રજનીશ^૬ લોભે,^૩
 અતિ સુલલિત^૪ ગીતે રાત સુખરૂપ થાઓ,
 પતિરતિરસ^૫ પીતાં ગ્રીષ્મ એ રીત જાઓ. ૨૬

૨. વર્ષા^૧.

ઇંદ્રવજ્રાદિ ત્રિવૃત્ત

પયોદ^૨ હાથી વિજળી પતાકા,^૩
 મેઘધ્વનિ^૪ નોખતનાદ બાંકા;
 વાલી, પ્રતાપી^૫ ધનરાજ^૬ આવ્યો,
 કામીતણે મન વિશેષ ભાવ્યો ૭ ૧
 પયોદ નીલોત્પલપત્ર^૧ જેવાં,
 કાલી^૨ કહી અંજનરાશિ^૩ જેવા,
 કહી સગભારિતનદીટ^૪ જાણે,
 એ રીત ઘેરું^૫ નભ^૬ આજઢાણે ૭ ૨
 જાન્યે બપૈયા^૧ કરીં જિય મોને,
 પયોદ દેછે પય^૨ ચાતકોને,
 નમી કરી ગર્ભોર^૩ નાદ મીઠા,
 દાતા ભર્યા^૪ સપત એમ^૫ દીઠા ૩

૨૫ ૧. સિંહ. ૨ મિત્રપ્રમાણે. ૩ નદીના કિનારાની નજીકમાં.

૨૬ ૧. વાડી. ૨. અંદ્ર. ૩ મનને લોભાવે. ૪ ધણા રસીલા. ૫ પતિના સમાગમની લેજત.

૧ ૧. આખાડ આવણ. ૨. વાદળું. ૩ ધ્વજ, વાવટો. ૪. મેઘગર્જના ૫. તેજસ્વી.
 ૬. વર્ષાઋતુ રાજ ૭. ગમ્યો, વાલો લાગેછે.

૨ ૧. નીલકમળનાં પાતરાના રંગનાં. ૨. કોઈ કોઈ જગાએ. ૩. કાજળના ટગલા.
 ૪ ગર્ભવાળી સ્ત્રીના સ્તનની દીટના રંગનાં. ૫. હવાધરજીંછે. ૬. આશા.
 ૭ આ દિવસોમા

૩ ૧. ચાતક પક્ષી, દેવતરસ્યા. ૨. જળ. ૩. ઠાવકા. ૪ જેએટકે ભરેલા.
 ૫ એવાજ જેવામા આવેછે.

ગાજી ધરી^૧ મેઘધનુષ્ય^૨ હાથે,
 ખેચી ચડાવી ગુણુ^૩ વીજ સાથે,
 અખડ ધારા શર^૪ ફેકતો એ,
 બેઢે પ્રવાસીમન આજ તોયે.^૫ ૪
 નૃણાંકુરો^૧ લીલમરગ^૨ બીનાં,
 પત્રો સુરંગી થળકદળીનાં,^૩
 ધરા^૪ ભરી રક્તજ^૫ ઈંદ્રગોપે,^૬
 વરાંગના^૭ ભૂપિત^૮ આજ ઓપે ૫
 આલિંગને^૧ સુખનમાં મચેલા,
 મયૂર ટોકા કરતા રસીલા,^૨
 પીછા^૩ પસારી વદના વધાઇ,^૪
 પધારતાં મિત્ર^૫ કરી સન્નિધિ^૬ ૬
 ઝાડો ઉખેડી તટથી સમૂળાં,
 વહે નદી વારે અતીશ ડોળા,
 બેઠે મળી નાથ સમુદ્ર તેવી,
 મદાધ નારી પતિસાથ જેવી. ૭
 મૃગો ચરે ક્રોમળ ધાસ લીલા,
 માણે મઝા ગાલ ધરે રસીલા,
 ઝાડો નમી પદલવથી^૧ બતાવે,
 પ્રભાવ^૨ તારો, ધન, એમ ભાવે.^૩ ૮

- ૪ ૧. ઝાલીને, પકડીને. ૨. ચોમાસામાં આકાશમાં પચરંગી ધનુષના આકારનો મસ ખે ચાથછે તે. ૩. વીજના ચમકારાથી પણુછ-ધનુષની દોરી. ૪. બાણ, તીર. ૫. જળ વરસાવેછે તે છતાં; જળથી બેઢે.
- ૫ ૧. ધાસનાં કુમળા તરણા. ૨. નીલમણિના રંગના અને રસના ભરેલાં. ૩. ફળને મળતા છાડ થાયછે. ૪. પૃથ્વી. ૫. રાત્રી. ૬. ચોમાસામાં પેહેલે વરસાદે એવા રાતા જીવડા અસખ્ય નિકળી આવેછે. બીર-બહુતી; બરબાટ. ૭. ઉત્તમ રૂપાળી સ્ત્રી. ૮. શણગાર સજેલા એવી.
- ૬ ૧. બેઠવામાં. ૨. રંગીલા-મોર; મોહક-ટોકા. ૩. કળા કરીને. ૪. પ્રેમ ભર્યું. આદરમાન. ૫. મેઘ મિત્ર. ૬. તૈયારી, આદરમાન આપવાનાં સાધનો.
- ૭ ૧. કામે અધ-અવિવેકી ઉધત બનેલી.
- ૮ ૧. કુમળા અંકુરોવડે. ૨. મહિમા. ૩. હેતે, ઉલટથી.

આકાશ ઘેરું ધન^૧ રાત કાળી,
 ગાળે ધણું માગ^૨ શકે ન ભાળી;
 વાલી સખી વીજતણે પ્રકાશે,
 પ્રેમે પળેછે^૩ અભિસારિકા^૪ તે. ૯
 ગાળે ધણો મેધ ગભીર^૧ નાદે,
 ચોંકાવતી વીજ ન જાંપવા દે,
 બાળે પ્રિયા ગાઢ^૨ નિશા પલંગે
 નાથે કર્યાં સો અપરાધ^૩ જોડે. ૧૦
 સરોજઆંબે^૧ જળધાર ચાલે,
 ઠરેછ બિંબાધર ચારુ લાલે.^૨
 માળા તણ ભૂપણુ લેપ આશા,
 મૂકે પ્રવાસીવનિતા^૩ નિસાસા. ૧૧
 કોટે^૧ રજે^૨ ધાસથકી ભરેલું,
 પાણી વહે પનગપેર^૩ ટોળુ;
 દોળાવથી બેક^૪ ડરે નિહાળી,
 માની ભુરો સાપજ ધીર ટાળી. ૧૨
 પત્રો વિનાનાં કમળો તણને,
 ભૂગો^૧ પળે ગાન કરત ધીમે,^૨
 નાચે કલાપી પરને પસારી,
 મૂઠો પડે તા નવકંજ^૩ ધારી. ૧૩

૯ ૧ વાદળાંબે; ધાડી, યુગ-કાળી. ૨. માર્ગ, રસ્તા. ૩. ભયછે. ૪. પ્રિયના સમાગમમાટે નીમેલે રથજે જનારી સ્ત્રી.

૧૦ ૧. ઠંડા, ડરામણા. ૨. યુગ જોરથી. ૩. પરસ્પરીલ પટ ચવાના ગુનાહ.

૧૧ ૧. કમલસૂત્રખી આખથી, ૨ પાકા ઘિલોડા સરખા લાલ સુંદર નીચલાં ચોઠપર. ૩. મુસાફરીએ ગયલા પુરુષની વાલી સ્ત્રીઓ.

૧૨ ૧. કીડા, જવડાં. ૨. ધુલાડી ૩. સાપની પેડે-વાકુચુંકું ૪. દેડકા.

૧૩ ૧. ભમરાઓ નાસીભયછે. ૨. ધીમેથી રાખદ કરતા. ૩. નર્મ-કુમળાં કમળ.

પયોદશખદે મદથી ભરેલા, હાથી—કપોળે મદવારિ—રેલા; ^૧ સરોજજેવા ^૨ બહુ શોભતા જે, મધુપ ^૩ સેવે હરખી સુખે તે.	૧૪
શ્વેતાંશુદે સુખિત શૃંગ જેનાં, ^૧ ઝરા વહે નિર્મળ જા મઝેના; મયૂર નાચે ટહુકા કરે જો, કામીમનો ભૂધર ^૨ તો હરે જો.	૧૫
કદંબ—સર્ગર્જુન—કેતકીને, ^૧ કપાવતો વાસભર્યો ચર્મને, અંભોદથી ^૨ શીતળ વાયુ વાએ, કહો ન કા આતુર ચિત્ત થાએ.	૧૬
શ્રોણીતટે ^૧ લખિત કેશ શોભે, સુગંધિ પુષ્પો અવતસ ઓપે, ^૨ હારો ઉરે મધસુગંધ ^૩ મોડે, બની—બનાવી ^૪ પતિ—પાસ પોડે.	૧૭
પયોધરો વીજ ધનુષ્ય ભેળા ^૧ નવે જળે જે અતિશે નમેલા; કાંચીથકી ને મણિકુંડળે સ્ત્રી, ^૨ મળી કરે વિહળ ^૩ તો પ્રવાસી.	૧૮

૧૪ ૧. વર્ષાઈની ગર્જના સાલળી હાથીને મદ ચડેછે, તે મદ—આકર્ષે સુગંધીદાર પ્રવાહી ગંડચળથી વહેછે. ૨. કમળ સરખા. ૩. ભરખાએ તે ગંડચળ-પર ભેસી એ સુગંધીદાર રસની લેજત લેછે.

૧૫ ૧-૨. જે ભૂધર—પર્વતના શિખરે સફેદ વાદળા અડેલાં છે.

૧૬ ૧. એ નામનાં સુદર પુષ્પવૃક્ષો છે. ૨ વાદળાં જોડે અશ્વઠાવાથી.

૧૭ ૧. કેડની પાછળના ભાગ—ઢગરાલગી લટકતા ૨. ખુરખોદાર ફૂલો કાનનાં ધરેણાં—એરિંગરો શોભેછે ૩. આસવ—દારૂની સુગંધ ૪. બાણીકળીને.

૧૮ ૧. વીજ અને મેઘધનુષ્યસહિત વાદળા ૨. કેડે રૂપાનાં પાટિયાં આડે કાને મણિજડિત કુંડળો પેરેલાં એવી સ્ત્રી. ૩. આકર્ષા—ચેતાની વિભેળી શિથિને મળવા અધીર.

વસંતતિલક વૃત.

માળા કદંબ—નવકેસર—કેતકીની,
નારી રચી^૧ શિર ધરે રતિરગભીની,^૨
કાને વળી કુકુભગજરના બનાવી,
ધરજાનુકૂળ અવત સ રમે સુહાવી.^૩ ૧૯

અગે કરી મલયસુખડ ચારુ લેપો,
કાને ધરેલ કુસુમે સુરભિત^૧ કેશો;
નારી શુણી જલદધોપ^૨ ઉતાવળે તે,
જાએ પ્રદોષસમયે^૩ પતિપાસ હેતે. ૨૦

માલિની વૃત

કુવલયદલરંગી^૧ જિઅ ભારે નમતા,^૨
મૃદુ^૩ પવન હલાવ્યા મદ વેગે ચલતા;
જલદ સહિત^૪ ચાપે ચિત્ત હરિયાં શુ આળે !
પથિકનવવધના^૫ કામથી આકળાં જે. ૨૧

મન^૧ હરખિત જાણે પુષ્પવાળે કદબે,
પવન—ચલિત કાળે નાયતી શુ અચંબે^૨
હસિતમય^૩ જણાતી કટકે કેતકીને.
નવજલકણુ સીચી સીમ—સીમંતિનીને^૪ ૨૨

૧૯ ૧. શ્રુતી, બનાવી. ૨ કામના આવેશે બરેલી—નારી, કામનેા જોશ ઉમ્મજ કરનારી—માળા ૩. કુટજ પુષ્પના માજરના અવત સ—કાનના ધરેણાં પોતાને મન-ગમતા બનાવી કાને પેરીને મોજમા ફરેછે.

૨૦ ૧. પ્રસ્થોદાર. ૨. મેઘગર્જના. ૩ સાજને—રાતને વખતે.

૨૧ ૧. નીલકમળની પાખડીના રંગના. ૨. જિઅ છતાં જળભારે—જળરૂપી સમૃદ્ધિને લીધે નમતા—નમ્ર. ૩. મદ ધીમે ધીમે વાતા પવને ૪. મેષ—ધનુષ્યસહિત વાદળાએ (જાણે ચપળ સ્ત્રીસહિત ગંભીર પુરુષે) ૫. પ્રવાસે નિકળેલા પુરુષની નવી પરણેલી જીવાન સ્ત્રીનાં—ચિત્ત.

૨૨ ૧. મનમા હરખાતી—સીમ સીમ તિની ૨. વૃક્ષોની કાળીઓ પવને ધીમે ધીમે હલાવેલી તે જાણે અચળા પામી નાયતી હોયની—સીમસીમંતિની. ૩. હસતી ૪ સીમારૂપી સોહાગણુ સ્ત્રીને.

કમળકુસુમ કાને શોભતા લેકતાં જો,
વિકચ^૧ નવકદ્દળો માગધી બેકતા જો,
શિર બકુલકલાપો^૨ માલતીસગ ગુંધ્યાં,
જલદસમય નાથે નારનાં મન તોખ્યાં^૩ ૨૩

કુચ્ચકલસ^૧ ભરેલા મધ્યમા હાર માળા,
ધવલ તનુ^૨ દુકૂલો શ્રાણિબિબે^૩ રુપાળા,
નવજલકણુ^૪ લાગે રોમ^૫ બિભા ચએલા,
લલિત^૬ રસિક^૭ નારી બેટતા નાથ ઘેલા. ૨૪

નવજલકણુસગી^૧ વાયુ વાતો શિતાળો,^૨
કુસુમભર નમેલાં વૃક્ષથી વાસવાળો,
બહુ રુચિકર^૩ થાતો કેતકીની રંગેથી,
પથિકજનમનેને મોહ થાતોજ એથી ૨૫

અતિશય ગરમીથી વિધ્ય^૧ ગ્રીમે તપેલો,
જળધર^૨ જળધારે પાડતા શાત પેલો,
જળભર નમતાને આપણે છે વિસામો,^૩
ગુણુ^૪ ગુણિજન જાણી લાભ દેજેજ સામો.^૫ ૨૬

બહુગુણુરસિયો^૧ ને કામની-ચિત્તહારી,
તરુવિટપલતાને^૨ સીચતો નિર્વિકારી,^૩
જલદસમય એવો પ્રાણુ^૪ને પ્રાણુજેવો,
તવ હિત કરતો રે, રોજ લાવોજ લેવો ૨૭

૨૩ ૧. ખિલેલા. ૨ બકુલગુંધના મસ્તકના ભૂષણ. ૩ વર્ષાઋતુમા આવા
આવાં ભૂષણો પતિએ બનાવી વાલી સ્ત્રીએને પેરાવી તેમના મન સતોખ્યા.

૨૪ ૧. મોટા ઘટ્ટ સ્તનો ૨. ઘોળાં બારીક રેશમી વસ્ત્ર. ૩. ગોળ ભરાઈ ઢગરાં-
ઉપર. ૪. નવા જળના છાટા. ૫. નીમાળા, રુવા, ૬. લટકાળી. ૭ રંગીલી.

૨૫ ૧. નવાં પાણીની કુણીવાળો. ૨. થડો. ૩ મનગમતો.

૨૬ ૧. પેલો વિધ્યાચળ પર્વત. ૨. વાદળા ૩. (વાદળાઓ જાણે વિચાર કરેછે)
૪. કરેલો ઉપકાર. ૫. બદલામા.

૨૭ ૧. ધણા ધણા લાભ આપનાર રંગીલો. ૨. ગ્રાહ, ગુચ્છ અને વેલીઓને.
૩. રસિયો હતો કામાસક્ત નહિ.

૩-૧૨૬.

માલિની વૃત્ત.

વદન કમળ ખીલ્યુ^૧ દીપતી^૨ કાશસાડી,
 સુધડ તન વળેલું^૩ શાળ પાકી અગાડી,^૩
 મદકલરવહંસી-નાદ-નેપૂરવાળી,^૪
 શરદ^૫ નવવધુ જે આજ આવી રુપાળી. ૧

વસતતિલક વૃત્ત.

કાશે મહી રજનિ ચંદ્રવટે વળી જે,
 હંસે જળો સરિતના કુમુદે સરો તો;
 સમચ્છદે^૧ કુસુમિતે વનસીમ મીઠી,^૨
 ધોળા થયા ઉપવનો^૩ વન^૪ માલતીથી ૨
 કાચી ધરી ચપળમચ્છતણી રુપાળી,
 માળા સફેદ વળી અંડજ-હારવાળી,^૧
 શ્રોણી વિશાળ તટની તરુ રોમ રાજે,
 ધીમી વહે સરિત જે પ્રમદા શુ આળો^૨ ૩
 પાણીવિના લઘુ^૨ થયા પવને હલાવ્યા,
 ધોળા^૩ મૃણાલ^૪ વળી શખસમા ચલાવ્યા,^૫
 એવા પયોદ ગુલ ચામર હોય જાણે,
 આકાશ નિર્મળ^૬ મહીપતિને^૭ પ્રમાણે. ૪

- ૧ ૧. ખિલેલું કમળ જેનું મુખ છે. ૨ એક ભતનું ધાસ છે. (એની સાદડીઓ સારી બને છે) ૩ પાકેલી ડાગરના નમેલા છાડરૂપી ધાદીલ શરીર જેનું આગળ બુકેલું છે. ૪. કામના આવેશમા ધીમે મધુર સ્વર કરતી હંસીના શબ્દરૂપી જેણે નેપૂર પેરેલા છે. ૫ એવી શરદઋતુરૂપી નવી શદ્ધ. (ભાદરવો આરો.)
- ૨ ૧. કુલથી ભરેલા સમચ્છદ છાડથી. ૨. રમણિક, વાલી ભાગે એવી. ૩. વાડીઓ. ૪. માલતીલતાના સમૂહથી.
- ૩ ૧. હસ વગેરે પક્ષીઓની હારરૂપી-માળા. ૨ (મદે ભરી ત્રી ભારેખમ ધીમી ચાલે છે.)
- ૪ ૧. જળ; તેજ. સીનો. ૨. હલકા ચયલા; હલકા પડેલા. ૩. સફેદ; શ્વેત, નિસ્તેજ. ૪. કમળના મૂળ અથવા રેષા. ૫ આગળ ખસેડ્યા; ટેક મુકાવેલા. ૬. સ્વચ્છ, શુદ્ધ મનવાળા. ૭. રાજ સરયું.

ઘુટેલ કાળજસમું નભ ચિત્તહારી,
 ૧અધૂરપુષ્પચર્કો રક્ત ધરા^૨ નિહાળી,
 દેખી નદીતટ સરોજચક્રી છવાયાં,
 વ્યાપે ધણી તરુણને^૩ મન કામભાયા.^૪ ૫
 ૧કુદાલડાળ કુમળી પવને હલાવી,
 પુષ્પો સુગંધ કળિ કામળ મન ભાવી,
 શુભે^૨ ખલે^૩ મધુપ મત્ત હરે રસોને,
 બેઢે કહો ન નિરખી શરપચ કોને ? ૬
 નક્ષત્રભૂષણ^૧ ધરી બહુ શોભતી ને,
 નિર્મલચંદ્રવર્ણી^૨ મન લોભતી એ,
 રાત્રી ધરી અમળ વસ્ત્રજ ચંદનીના,
 બાળાપદે નિત વધે પ્રમદા^૩ સુશીલા^૪ ૭
 કારડવો^૧ વદનથી જળ ડોવતા જા,
 ૨કાદંબસારસભર્યા તટ શોભતાં જાં,
 હંસી રટે^૩ કમળરેણુભરેલ રાત્રી,
 નારી નદી મન હરે અતુરકત^૪ માત્રી ૮
 આંખો હરે મન હરે હૃદયે ભરેછે,
 આનંદ શીતકિરણે^૧ સુખ^૨ સંચરેછે;
 તે શીતરશ્મિ^૩ ફહતો તનુ^૪ અંગનાના,^૫
 વાલા-વિયોગ-વિષલિપ્ત શરે હણેલાં^૬ ૯

- ૫ ૧. બપોરિયા. ૨. પૃથ્વી ૩. જીવાનિયાને. ૪ કામના ચેનાં-આવેશ.
 ૬ ૧. કંચનવૃક્ષ ૨. અરુપક મધુર શબ્દ કરે. ૩. આસ્તેથી ૪ એ.
 ૭ ૧. ગ્રહો અને તારાંધી ધરેણા પેરીને-રાત્રી; મોતીના ધરેણા પેરેલી પ્રમદા બાળા. ૨. વાદળાવગરનો ચંદ્ર જેવું સુખ છે એવી-રાત્રી; સ્વચ્છ નિષ્કલંક ચંદ્ર સરખું જેવું સુખ છે એવી-બાળા. ૩. ખીલતી જીવાનીવાળી. ૪. સારાં આચરણવાળી.
 ૮ ૧. એક ભતનાં બતક. ૨. હસ બગલા વગેરે પક્ષીઓ. ૩. અરુપક શબ્દ કરેછે. ૪. પતિપર મોહિત ૫. કામથી મસ્ત બનેલી.
 ૯ ૧. થંડે કિરણે. ૨. સુખ દાખલ કરેછે (પ્રાણીમાત્રમા) ૩. ચંદ્ર ૪. શરીરને. ૫. નાજીક સ્થિતિના. ૬. વાલાના વિલેગરૂપી હેર પાએલા કામનાં બાણથી હણાયલાં.

કંપાવતી કણુભરી નમતીજ શાલી, ^૧ પુષ્પે ભરી તરુશિખા ^૨ નયવે રૂપાળી; ખોલ્યા સરોજવદની નલિની ^૩ ધુણાવે, જોરે જીવાનમન લેર ^૪ ધણી ચળાવે ^૫	૧૦
શોભે જહા યુગલ ^૧ હસ રસે ^૨ રમતાં, ચુંકે પ્રપ્રુલ્લ કમળે જામરો ભમંતા, ઊઠે પ્રભાતપવને લહરી ^૩ જળોની, ભાળી સરો ન સમરે રમણીજ કાની ^૪	૧૧
હોવે ^૧ નભે ધનુષ ઇંદ્રતણુ ન ભાસે, સોદામની-ધ્વજ ^૨ નહીં ફરકે વિલાસે ^૩ પાખોવડે બગ હવે નહિ વાય ^૪ ઢોળે, જાગે મુખે મયર ^૫ બદોળનો ન બોલે	૧૨
છોડ્યા મયર મરને કળનાચહીણા, ^૧ મેવેજ હસ હરખી મૃદુ સૂર ઝીણા, છાડો કદ બકુટળજીનસર્જનીપા સપ્તચંદ્રે ગદ્ય હવે શુભ પુષ્પશોભા.	૧૩
શેફાલિકાકુસુમરાગભરી સુરાગી, ^૧ રાગે વિહંગમતણુ અતિશે સુરાગી, ^૨ નેત્રાતપલા મૃગોતણુ નયને દરેછે, ^૩ વાડી સુલાડો સુભગા મનને હરેછે ^૪	૧૪

૧૦ ૧. ડાગરના છાંડને ૨. ઝાડની કુપળોને. ૩ કમળના છાંડને. ૪ પવનના લેરખા ૫ કામવિકાર ઉત્પન્ન કરેછે.

૧૧ ૧. હસનાં નેડા. ૨ પ્રેમમા, ઈશ્કમા. ૩ નાના છેક ધીમે વેતાં મોભાં.
૪. એવા સરોવર જેઈ કાને પોતાની રંગીલી પ્રિયા નહિ સાભરે ?

૧૨ ૧. હવે આ શરદઋતુમા. ૨ વિજળીરૂપી ધન ધનરાજની ૩. છુટી લેકતી ઉડતી ૪ પવન લાખે ૫ મોરરૂપી ગુણગાન કરનાર.

૧૩ ૧ કળા કરીને નાચે નહિ એવા. (હવે આ ઋતુમાં મોરનો કામ શાંત થયોછે અને હ સમા ભગેછે, અને સપ્તચંદ્ર-ક ચન વૃક્ષની પુષ્પોની સોભા વધેછે ને કદળ વગેરેની ઘટેછે.)

૧૪ ૧. શેફાલિકા ફુલના રંગે ભરેલી, ૨ પક્ષીઓના ગાયનને લીધે બેહદ રાગ-વાળી-પ્રેમી અને ગાનારી, ૩ હરણીઓની આખવડે કચળનયની; ૪ એવી સારા નસીબવાળી પ્રીતમને ધણી લાડકી વાડીરૂપી સ્ત્રી જેનારના મનને મોહ પમાડેછે.

કદહાર પદ્મ કુમુદો અતિશે હલાવે,
 તે સંગથી અધિક શીત સુગંધ લાવે;
 પત્રા ધુણ્યુર્વો હિમખિન્દુ ધરા પછાડે^૧
 સોતકંઠ^૨ વાયુ કરતો જનને સવારે. ૧૫

પાકી નમી કણ્ઠલરી બહુ શાળ^૧ જાહે,
 વાગોળ^૨ ગોકુળ^૩ મળી કરતાંજ જાહે,
 હસો મળી રસિક સારસસંગ ગાએ,
 સીમા નિહાળી જનને મન મોદ^૪ થાએ. ૧૬

હંમે હરાવો ગતિ^૧ સુદર અગનાની^૨
 શોભા હડી કમળથી મુખઅંદ્રમાની;
 નીલોત્પલે મદમનોહર^૩ નેન લાજ્યાં,
 ભૂલંગને^૪ જળતણી લહેરજ આંજ્યાં^૫ ૧૭

વેલી નમી કુસુમ-કપળથી ભરેલી,
 શોભા હરે કર અલકૃત આંગળીની,^૧
 દતો સદૈદ કિરણે રજનીશ તેવા,
 શોભે ન આજ કળિયા નવમલ્લિ-જેવા.^૨ ૧૮

કેશો રુડા ધનતિમિરસમાન^૧ કાળા,
 ગુથી કળી કુસુમની કરતી રુપાળા;
 કાને ધર્યા^૨ રુચિર^૩ ભૂપણ્યસંગ નારી,
 નીલોત્પલે^૪ મુખતણી સુરખી^૫ વધારી. ૧૯

૧૫ ૧. વૃક્ષવેલીનાં પાદડાં હલાવી તેપર કરેલા આકળના ટીપા જોશભેર પૃથ્વીપર પાડેછે-વાયુ ૨. ઉત્કંઠા-આતુરતા વાળા.

૧૬ ૧. ડાંગરના છાડ. ૨. આધેહું પાછુ મોમા લાવી આવડુ^૧ તે. ૩. ગોવારાં, ગાયના ટોળા. ૪. આનંદ

૧૭ ૧. ચાલવાની ઢબ. ૨ નાનુંક સ્ત્રીની. ૩ કામ વિકારને લીધે મન હરવાવાળાં. ૪. ભવા ચડાવી અદા કરવી તે. ૫. હલકા પાખા

૧૮ ૧. વેડ વીટી છઠ્ઠાથી શોભતી સ્ત્રીના હાથની આંગળીની શોભાને વેલી હડાવેછે. ૨. જેનાથી સદૈદ અળકારા નિકળે એવા સ્ત્રીના ચદ્રસરખા દાંત આ ઋતુમા નવમલ્લિકાના કળિય જેવા શોભતા નથી.
 (સ્લોક ૧૭, ૧૮ નું વર્ણન શરદઋતુની શોભા વખાણવા માટે છે, સ્ત્રીના અંગોને હલકાં પાડવામાટે નથી)

૧૯ ૧. ધાડ અધકારજેવા. ૨. ચેરેલાં નીલકમળે. ૩. સુદર ૪. તેજ, શોભા.

હારે સચંદનરસે સ્તન-મડળાને,^૧
 આણીતટો વિપુલને રસના-કલાપે,^૨
 પાદાંશુળે મધુર નેપુરથી દિપાવી,^૩
 નારી કરે મદભરી નરમન લાવી.^૪ ૨૦

માલિની વૃત

કુમુદ સરસ ખીલ્યાં રાજહસો ઠરેલા
 મરકતમણિજેવે વારિ રૂંટે ભરેલાં,^૧
 સરસમ^૧ નલ દીપે વાદળા-હીન આજે,
 અમલ અમિભર્યા^૨ જલ ચદ્ર તારા વિરાજે ૨૧
 શરદ-કુમુદસગી^૧ વાયુની ક્ષેર ટાડી,
 જલદરહિત શોભે દિગ્વિભાગો^૨ અગાડી;
 જળ વિમળ ધરિત્રી^૩ સ્થાય પંકજ ભરી છે,
 નલ નિરમળ તારા-ચંદ્રછાયા ઠરી છે ૨૨
 દિનકરકિરણે^૧ જો ખીલતું છે પ્રભાતે,
 યુવતિમુખસમું આ દીપતું કજર આજે;
 કુમુદકૃલ ખિડાયું ચદ્રમા અસ્ત થાતાં,
 યુવનિહસિત^૩ જેતું નાથજી દૂર જતાં. ૨૩
 અસિત^૧ નયન-શોભા જોઈને ઉત્પલોમાં,^૨
 ખલખલ^૩ રસનાના મત્ત-હસસ્વનોમાં,^૪
 અધર મધુર લાલી ય ધુજવે^૫ પ્રિયાની,
 પથિકજન રડેછે, હાય! શું હોય હાનિ!^૬ ૨૪

- ૨૦ ૧. મોતી વગેરેની માળા પેરીને અને ચંદનના લેપ લગાવીને ગોળ વિશાળ સ્તનને; ૨. વિશાળ કેડપાછળના ભાગને કેડનાં પાટિયાવડે; ૩ મધુરા રણકારવાળા નેપુરથી કમળ સરખી પગની પાટલીઓને-શોભાવીને ઈંઠ ૪-પ્રુખ ગમતી.
 ૨૧ ૧. લીલમ-નીલમણિ જેવા રૂડા પાણીએ ભરેલા સરોવરસરખું ૨. અમૃતે ભરેલા. (પૂર્ણ ઉપમા છે)
 ૨૨ ૧ શરદ્ફલતુનાં પોયણાસાથે અચડાઇને આવતા. ૨. જુદી જુદી દિશા અને કોણ ૩ પૃથ્વી. ૪. કાદવે.
 ૨૩ ૧ સૂર્યકિરણથી. ૨ કમળ. ૩ જીવાન સ્ત્રીનું હસવું-આન દીપણું.
 ૨૪ ૧ કાળી. ૨. નીલકમળમા ૩ સ્ત્રીની કેડના ધરેણાનો ખલખલાટ. ૪. મદે ભરેલા હંસના શબ્દોમા. ૫. બપોરિયાના ફૂલમા. ૬. પ્રિયાનો નાથ થયો કે શું' (પ્રિયાના આ સુદર અગો વિખરાઇ કેમ ગયા ?)

યુવતિવદન મેલી આજ રજનીશ શોભા,
 મધુર વચન હંસોના ધરી નેપુરોમાં;
 મનહર અધરે બધૂકની કાતિ છોડી.
 શરદસમય-શોભા જાય જો મો મરોડી. ૨૫
 વદન કમળ ખીલ્યું ઉત્પલાક્ષી^૨ રસીલી,
 કુસુમિત નવકાશે શ્વેત સાડી સજેલી,^૩
 કુસુદ રુચિર હાસે^૪ કામિની જેમ માતી,
 શરદઋતુ રુપાળી રો સદા પ્રેમ પાત્રી. ૨૬

૪ હેમંત.

ધંદ્રવજાદિ ત્રિવૃત્ત.

ઝાડે નવી ફૂં પળ ધાન્ય પાક્યાં,
 શોભે રુડાં લોધરપુષ્પ લાગ્યાં,
 ઠારે^૧ સરોજો કુમળાઇભાગ્યે,
 હેમત^૨ આવ્યો શુભવો પ્રિયાગ્યે. ૧
 ઠારો રુડા કુકુમરંગ-રાતા,
 ઘોળા વળી કુદસમા^૧ સુહાતા,
 વિશાળ ધાડે^૨ ઉર તે ધરેછે,
 નારી રસીલી મનને હરેછે ૨
 વિલાસિની બાળુ ન બાહુ ધારે,^૧
 દુકુલ જીણા તનથી ઉતારે,
 પયોધરે પીન વિશાળ હાવે,
 કચુકિ બારીક નહી સુહાવે.^૨ ૩

૨૫ —શરદ ઋતુના અત ભાગતુ વર્ણન છે.

૨૬ ૧. નીલકમળરૂપી આખવાળી. ૩. ફૂલે ભરેલા નવા કાશ ધાસની સાડી
 પેરેલી એની. ૪. શ્વેતકમળરૂપી સુદર હાસ્યવાળી.

૧ ૧. થંડી, ઝાકળ ૨. કાર્તિક માગરાશ.

૨ ૧. કુદપુષ્પસરખા ૨. ધટ્ટ ભરાઉ સ્તનપર.

૩ ૧. હાથે બાળુ નથી પેરતી. (થંડા લાગે તેથી.) ૨. ધાડા વિશાળ સ્તનપર
 હવે બારીક કાચલી નથી પેરતી, બડી પેરેછે.

કાંચી રૂડી કંચનરત્ન-ચાળી,^૧
 નિતબિંબે^૨ ન ધરે રુપાળી;
 ન નેપુરે હંસસમાન બોલે,
 પાદાંબુજે અંબુજરાગ-તોલે.^૩ ૪
 કાલીયકે ગાત્ર સુગારીં ચર્ચે,^૧
 મુખાંબુજે^૨ કસ્તુરિકાજ^૩ ચર્ચે,^૪
 બાલે સુકાલાગુરુ^૫ ધૂપ દેહે,
 કામોત્સવે સાજ ધણે સજેછે.^૬
 રતિશ્રમે ક્ષામ વિવર્ણ મોહુ,^૧
 હર્ષે ભયુ અતર તો ન થોકુ,^૨
 દતે ખણેલા અધરો નિહાળી,
 પીડા થતા મદ હસેજ બાળી. ૬
 પીનસ્તને^૧ મર્દનપીડ ચાતાં,
 શીકે મુખે ઝોઠ ખણેલ રાતા,
 ભાળી શિયાળો હિમખિંદુ^૨ ઢાળી,
 રડે સવારે લહો^૩ શું દુખાળી ! ૭
 પાકયા અનાળે મન શાળ લોભે,^૧
 મૃગીતણા જૂથ^૨ વિશેષ શોભે,
 કૈંચિતણા^૩ નાદ સુરમ્ય^૪ થાએ,
 સીમાંત^૫ ભાળી મનપીડ જાએ. ૮

૪ ૧. સુન્નાની રત્ને જડાવ. ૨. ગોળ ભરાઉ દગરાપર. ૩. રાતાં કમળના રંગ-સરખા પદ કમળે.

૫ ૧. સુંદર અગવાળી અંગે કાલીયક સુખડના લેપ કરેછે. ૨. કમળ-સરખે મોડે. ૩-કસ્તુરી ૪ ચોપડેછે ૫. કાલીયક સુખડનો. ૬. કામને મલાવવાસાથે આવી સામગ્રીઓ કરેછે.

૬ ૧. સંભોગવખતે થયલા પ્રમને લીધે મુખ કુમળાયઈ નિસ્તેજ છતાં મનમાં હરખ ધણી.

૭ ૧. ધટ્ટસ્તનપર. ૨. ઝાકળના ટીપાંપી આંશુ પાડીને. ૩. ગણીને, જણીને. (ઉત્પ્રેક્ષા છે.)

૮ ૧. લોભાવે. ૨. ટોળાં. ૩. કૌચપક્ષીના. ૪ ધણી રમણિક. ૫ સીમનો અંતભાગ.

પ્રકુલ^૧ નીલોત્પલ ડોલતાં જા,
 ઉન્મત્ત^૨હંસો કલ^૩ ખેલતાં જાં;
 પાણી ભર્યાં શીતળ સ્વચ્છ જાહે,
 સરો નિહાળી હૃદયો^૪ હરાએ ૯
 સ્યામાલતા^૧ શીતળ વાયુ વાર્તા,
 પાકીપડે^૨ કપ શરીર ચાતાં;^૩
 વિલાસિની વાલમને વિયોગે,
 પીડાય વાલી જ્યમ પાંડુરોગે,^૪ ૧૦
 પુષ્પાસવે^૧ વાસિત^૨ વક્ત્રમાંથી,^૩
 શ્વાસો વહી અગ^૪ રચે સુગંધી,
 એ રીત બેટી નરનાર પોડે,
 રમાડતા તત્ત અનગ કોડે.^૫ ૧૧
 ઓરે પડેલા દશનાગ્ર-ચિન્હો,^૧
 રતનો ખજુલાં નખ તીવ્રભિન્નો,^૨
 તે સૂચવે નિર્દય ભોગ ક્રીધા,
 નવયૌવનાનો રસ નાથ પીધો.^૩ ૧૨

વંસતતિલક વૃત્ત.

કો હસ્ત દર્પણ^૧ ધરી તડકે પ્રભાતે,
 શોભાવતી વદનકજ સુહાસ-સાથે,^૨
 ખેંચી કરે અધર^૩ હોઠ નિરીખતી^૪ તે,
 દતે ખણી રસ હર્યો રસિયે સુરીતે.^૫ ૧૩

- ૯ ૧. બશબર ખીલેલા ૨. મહે ભરેલા. ૩. અસ્પષ્ટ મધુર સખ્ત કરતા.
 ૪. મન મોહ પામેછે.
- ૧૦ ૧. પ્રિયંબુવેલી ૨. પાઠા પાકીને પીળાં થઈનયછે. ૩. વેલી ખુબ હાલેછે,
 વિલાસિનીને શરીરે કપવાયુ થાયછે. ૪. એક રોગ છે; કમળો.
- ૧૧ ૧. અમુક પુષ્પમાથી ખેંચેલો કેફી રસ. ૨. ખુશોદાર. ૩. સુખમાથી. ૪. એક-
 મેકના શરીરને સુગંધવાળા બનાવે. ૫. ભેસપર ચડેલા કામને ઉમળકાથી
 ભડાવતાં નરનાર.
- ૧૨ ૧. અણિયાળા દાંતના ચોળા. ૨ ખુબ ભેદેલા. ૩. નવા ભેળનવાળી રંગીલીને
 અધરરસ પીધા, અને લેજત લીધી
- ૧૩ ૧. આરસી. ૨. સુધક હાસ્યથી મુખકમળને શોભાવતી. (રકત કમળે શ્વેત
 આસખિદુ પડેલાંની શોભાનો ચિતાર છે.) ૩. નીચેલો ખોઠ ૪. ધારીધારીને
 ભેતી. ૫. અચ્છીતરેહ; કામશાસ્ત્રે બતાવેલી સુધક રીતે-અનધક રીતે નહિ.

કેા નાથસાથ સુરતે^૧ શ્રમ દેહ થાતાં,
રાતે ઉજાગર થતાં નયનોજ રાતાં,
મહાં સ્તનો શિથિળ આકુળ^૨ કેશ માથે,
નિદ્રાવશે થઈજતી મૃદુ સૂર્યતાપે.^૩ ૧૪

કેા ઉંચ પુષ્ટ કુચભારથકી નમેલી,
નિર્મલ^૧ માળ શુભ વાસવિના થએલી;
માથેથકી કરી^૨ પરી ધનનીલ^૩ બાલે,
રામા રચી^૪ નવિન ભૂપણુ^૫ હાર ધાલે. ૧૫

નાથે ખજુલ કુચ હોઠ નિહાળતી કેા,
ગાત્રો^૧ શિથિલ^૨ થયલા રતિભોગથી^૩ તો,
ઝટાજ કેશ અડતાં^૪ નયનો મિચાતાં,
કચુકિ ધારણુ^૫ કરે મન મોદ થાતાં.^૬ ૧૬

કેાઈ સુવેલસરખી તનુ-કામલાંગી,^૧
કેલિકળા-કુશળ^૨ કથ લડીજ થાકી;
રોમાચ^૩ થાય કુચનાભિતરે^૪ રુપાળા,
અભયંગ^૫ અગ કરતી પ્રમદા સુખાળા. ૧૭

માલિની વૃત્ત.

મનહર-ગુણ-ધારી^૧ ચચળા-ચિત્તહારી,^૨
રસિક^૩ રસ-ખિહારી ધાન્યથી લાભકારી,
બહુ મન ગમતો એ કંઠાચની^૪ માળવાળો,
નિત સુખકર હોજો કાળ,^૫ વાલી, શિતાળો ૫ ૧૮

૧૪ ૧. રતિભોગ કરતા ૨ છુટા વિખરાયલા. ૩ કુમળો તડકો લાગતા ઉંઘીભયછે.

૧૫ ૧. ચિમળાચલી ફૂલની માળા. ૨. કાઠીલાખીને. ૩. કાળાભરમર.

૪. ગુચીને. ૫ શોભા આપનાર હાર.

૧૬ ૧. શરીરના અવયવો. ૨. હીલા પડેલા, નિર્મલથ થઈગયલા. ૩ સભોગ-થકી. ૪. નાથે ખજુલ કુચ-હોઠપર અડકતા. ૫. પેરેછ. ૬ મનમા તો હરખાતી.

૧૭ ૧. નાજુક કોમળ અંગવાળી. ૨. કામશાસ્ત્રમા નિપુણ ધણીનંદે. ૩. રુચા ઉભા થાયછે. ૪. સ્તન અને ટૂંટીપાસે. ૫ નાતી વેળા શરીરે તેલ અત્તર કુલેલ મર્દન કરતી.

૧૮ ૧ મોહ પમાડનારા ગુણવાળો. ૨ અપલ સ્ત્રીના મનને મોહિત કરવાવાળો (ખાથડ ઢેગીને કોણુ છેડે) દુનિયામા મરોજ સમજીનો) ૩. જાતે રસિયો સામાને રજે રમાડનારો ૪ કોચ પક્ષીની હાર એજ જેની માળા છે એવો. ૫. થંડી ઝડુ-હેમ ત ઝડુ

૫ શિશિર.

ધંદ્રવજ્રાદિ ત્રિવૃત્ત.

પાકે અનાજે વર્ણો શેલડીએ,
શાભે રટે^૧ કૌંચ ધડી-ધડીએ,
વધારતો કામ શિશિર^૨ આવ્યો,
રભોરુ,^૩ કામીજન મન ભાવ્યો

૧

ટાડે જનો મદિરમધ્ય પેસે,
હુતાશને^૧ કો તડકેજ ખેસે,
જડાંજ વસ્ત્રો અખળા જીવાનો,
ધારે^૨ પછી કલ્પેશજ^૩ હોય જ્ઞાનો.

૨

વંશસ્થવિલ વૃત્ત.

ન ચંદ્રને ચંદ્રમરીચિ શીતળે,^૧
ન હર્મ્યપૃષ્ઠે શરદિદુ નિર્મળે,^૨
ન વાયુ થડે હિમહારથી ભરે,^૩
મનો હવે લોકતણા મુખે દરે^૪

૩

ધંદ્રવજ્રાદિ ત્રિવૃત્ત.

તુપારથી^૧ શીતળ તો થએલી,
શશાકતેજે વર્ણો શીત મેલી,^૨
તારાગણે ભૂષિત રાત હાવે,
જનો ન સેવે, નહિ ચિત્ત ભાવે.

૪

૧ ૧. કુરુર કુરુર શબ્દ કરેછે. ૨. પોષમાધ. ૩. કેળના ચભસરખી ગોળ ભરાહ જાંઘવાળી હે પ્રિયે.

૨ ૧. દેવતાઆગળ, સગડીએ ૨. પેરે. ૩. થડીથી થતુ દુખ.

૩ ૧. ચંદ્રકિરણ જેવા થડા ચંદ્રને, થડા ચંદ્રકિરણે. ૨ શરદ્દેવતાના ચંદ્ર - સરખી શીતલ રવચ્છ અગાસીથી. ૩ આકળે ભરેલા થડા વાયુથી. ૪. હવે લોકોને એ વસ્તુઓ સુખકર નથી

૪ ૧. આકળ, ઓસ. ૨. ચંદ્રકિરણે વધુ થડી થયલી.

તાંબૂલ^૧ કસ્તૂરીવિલેપ^૨ માળા
 પુષ્પાસવે વફ્ર સુવાસવાળાં,
 અત્યંત કાલાગુરુધૂપ^૩ આલે,
 શ્યામગૃહ^૪ નાર ધસે હુંકારે. ૫
 નારે કરાવ્યા^૧ પતિ અન્યભોગી,^૨
 ધ્રુવ અને વ્યાકુળ^૩ કેકદોંગી,^૪
 ભૂલી ગુના આતુર સગમાટે,
 આથે ભિડે દુષ્પટ વાંકસાટે^૫ ૬
 આથે ભરી મર્દન અંગ શોભ્યાં,
 સ્તનો ખણી નિર્ધ્ય હસ્ત ચોભ્યાં,
 ચુખીજ હોઠે રસપાન કીધું,
 વાલીસું વાલું પતિ વેર^૧ લીધું. ૭
 લાંબી નિશા મસ્ત જીવાન નાથે,
 ચુખી રમાડી લિચ્છીજ આથે;
 નિશાવસાને^૧ નવયૌવના તે,
 ધીમી પળે અંગ શિથિજ^૨ થાતે. ૮
 સ્તને^૧ ધને કંચુક^૨ ચુસ્ત પેરી,
 અંગે ધરી રેશમચીર લેરી;
 કેશે રચી પુષ્પ સુગંધ માળા,
 શોભાવતી કાળ સુભાળ બાળા^૩ ૯

૫ ૧. પાનની બીડી. ૨ કસ્તૂરીના લેપ શરીરે ૩. એ નામની સુખડ બાળી તે વાસ બાલમા લઈને. (આગળ એવો રિવાજ હતો, હવે નથી જણાતો) ૪ સુવાને ઓરડે.

૬ ૧. ધમકાવેલા. ૨ પરચીલપટ. ૩. ગાભરા ૪. ઢોંગ કરીને કોમળ મનની કામાતુર પત્ની ફરી પોતાને અનુગ્રહ કરે તેસાં. ૫. પતિએ કરેલાં લપટ-પણાના વાકમાટે બમણા જોરથી બાથમાં દાબેછે-સબરેપે; પોતે કરેલા ધમકાવવાના વાકમાટે દુષ્ટ વાલથી બેટેછે-પસ્તાવારે. (સરખાવો દયારામ-ગુનેગાર જાણો તેા મુજને જોજીખારો બાધારે ધૃ)

૭ ૧ પોતાને ધમકાવેલા તેનું વેર વાલીને વાલું લાગે એવું.

૮ ૧. સવારે ૨ હાથપગ વગેરે અંગો દીલાં ચમજવાથી.

૯ ૧ ધાડેસ્તને ૨. કાચળી ૩. એ રીતે તે નસીબદાર સધવા પતિની માનીતી નવજોબના સ્ત્રી રીતકાળને દીપાવેછે-મલાવેછે.

પયોધરો^૧ કેસર-રંગ-પીળાં.

નવી જુવાની-મદથી હુકાળા,
દાખી^૨ ઉરે બાથ ભરી સુવાડે,

થંડી^૩ હરાવી પતિ નીદ કાડે.

૧૦

મીઠું સુગંધિ ફુલકેફવાળું,^૪

મનોહર^૨ ને કામ જગાડનાર;

એ મલ^૩ પી મસ્ત બની નિશામા,

ધુમે રણે^૪ નાર નરોનો સાના

૧૧

માલિની વૃત્ત.

મદનમદઝરેલી^૧ નાર કાઈ સવારે,

પ્રિયતમ^૨ કર મદી રકત છાતી સમારે,^૩

રમણ રસિક રોળી ભોગવી ફેહ જોતી,

શયનગૃહ^૪ તજીને જાયછે એ પનોતી^૫

૧૨

અવર ભરનિત્યા^૧ સિંહલકી^૨ નમતી,

અગર-તગરધ્યા^૩ કેશ હાથે ધરંતી,

કુસુમરચિત^૪ માળા તૂટતાં વેળુ^૫ છૂટી,

જથરપથર^૬ હીડે હોય શું નાથ ભૂટી.

૧૩

વિપુલજ્વળવાળી^૧ કેંક જૂકી^૨ અગાડી,

સ્તનભર-પરિખેદે^૩ મંદ ચાલે સુવાળી;

સુરતસમયવેશો^૪ રાતના દૂર કીધા,

અવર તરુણુ^૫ નારી દીસના સઘ^૬ લીધા

૧૪

૧૦ ૧. સ્તનો ૨. છાતી-સરસા દાખીને પતિને બેઠાડીને. ૩. ટાઢની દરબાર નહિ કરતા.

૧૧ ૧. સેજ નિશા આપનાર. ૨. ખુરનુમા. ૩. આસવ, દારૂ. ૪. રતિસ આમમા.

૧૨ ૧. કામનો જીરસો જેનો પૂરેપૂરો શાત થયેલો એવી ૨. અતિ વાલા પતિએ.

૩. હાથ ફેરવી રતાય ન જણાય એમ પ્રયાસ કરેછે. ૪. સુવાનો ઓરડો.

૫. ચોતરફથી સુખી ને પતિની માનીતી

૧૩ ૧. ભરાઈ ફૂલાવાળી સ્ત્રી. ૨. સિંહના જેવી પાતળી કેડવાળી અને તેથી

સ્તનભારે જાણે નમીપડતી ૩ એ નામની ખુરખોદાર વનસ્પતિ છે. ૪ ફૂલની

બનાવેલી ૫. શુ થેલા બાલ. ૬ વસ્ત્ર-આભૂષણનું ટેકાણું નહિ એવી ગમે-

તેમ લયડતી.

૧૪ ૧. ભરાઈ જ ધવાળી-અવર તરુણુ નારી. ૨. રસ-ભરી રીતે નમેલી (જો.

૧૩-૨.) ૩. સ્તનભારથી થતા અમને લીધે-ધ્રુષ્ટી અને મંદ ચાલે ૪. સભોગ

વખતના વસ્ત્રો. ૫. બીજા જુવાન સ્ત્રીએ. ૬. તુરત પેશા.

કુચપર નખચિન્હો લાળતી મોદ માલે,
અધરકિસતયે^૧ કે દનધાતો સમાલે;
ધનધન રજનીનો^૨ સ્વાદ^૩ કેતી રસીલી,
રમણ મન રમાડે યાદ લાવી મુકેલિ^૪ ૧૫
કનકકમળ મોડા યિજસમ^૫ ઓઠ રાતા,
નયન અરુણ^૬ છેડે કર્ણવેધી^૭ મુહાતાં,
કટિગટ^{૮,૯} ઝમે વામુકી^{૧૦} વેણુ કાળી,
ધરર વસતાંને આજ લક્ષ્મી^{૧૧} નિહાળી. ૧૬
રસિકજન રમાડે કામ હોસે મલાવે,
મુરત^{૧૨} મુરત આવી કામની મન લાવે,
પ્રિયજનવિરહાને^{૧૩} ચિત્ત સતાપકારી,
શિશિર^{૧૪} નિત રમાડે ગોદમા, પ્રાણધારી ૧૭

૬. વસંત.^૧

ધંદવજાદિ ત્રિવૃત્ત

ચૂનાંકુરો^૨ તીક્ષણ બાણુ ધારી,
દોરી મધકાવલિની સમારી,^૩
કામીજનોના મન વીધવાને,
આખ્યો, પ્રિયે, યોધ વસત રાનો^૪ ૧

- ૧૫ ૧ કામળ નાનુક કપલ સરખા નાનુલા ૨ હપર પડેલા. ૨. વાહવા રાતની લેજત. ૩. રાતની સભે ગ ક્રિયાને યાદ કરી-કરીને રસીલા પતિસાથે માનસિક રમણ કરેછે
- ૧૬ ૧. પાઠા ધિલોડા જેવા ૨ રાતા ૩ આખ લાળી અણિયાળી બણે કાનને વીધે. ૪ વામુકી નાગ સરખો ચોટલો. ૫ સર્વ સૌભાગ્યની દેવી ને વિધ્વજની પત્ની (એને હપરને સધળો ઠાક હોયછે)
- ૧૭ ૧ એવી સારી ઋતુમા રતિભોગ વખતે આવી-તારા સરખી રંગીલી મુંદર સ્ત્રી ઈં ૨. ચોતાના વાલા માણસથી વિયોગીને તો ૩ શિશિર ઋતુને મલાવો, શિશિર ઋતુમા પતિને લાડ લડાવીને ખેલવો.
- ૧ ૧ કાગણુ ચૈત્ર ઋતુમાત્રની શોભા ને વૈભવ હોયછે. પણ વસંતથી હંફ; અને તેથીજ રસિક કવિ-શિરોમણિ કાલિદાસે ગ્રીષ્મથી આરંભી અને વસંત આખ્યો-ગોળના ઘડાને મોડિયુ કાધુ !

પુષ્પે ભયા વૃક્ષ જળો સરોજે,
કામે ભરી નાર સમીર^૧ ગધે,
પ્રદોષ^૨ રૂડા દિવસો રસીલા,
વાલી, વસ તે સધળીજ લીલા. ૨

વાપીજળોને^૧ મણિમેખળોને,^૨
ચંદ્ર-પ્રભોને^૩ મદ-પિન્હળોને,^૪
પુષ્પે ભયા ચૂતતણી^૫ દુમોને,
વસત સૌભાગ્યદ^૬ સર્વકોને ૩

રકતાશુકો^૧ રગિત જો કસુમે,
શોભીરલા કામોનો શ્રોણિભિંમે;
કચુકિઓ કેસરગ છાટી,
ધાડે સ્તને ચુસ્ત ધણી સુહાતો. ૪

કાને રુડા સર્સવપુષ્પ ધાર્યા,
અશોક કાળે અલકે^૧ સમાર્યા,^૨
સગે મળી માલક-પુષ્પ ખીલ્યા,
દીપે દિપાર્વો પ્રમદા રસીલા ૩ ૫

હારો ઉરે ચંદનલેપ કીધા,
જુજો ફરી બાબુ-કડાજ^૧ લીધા,
નિતમિની આતુર છે અનગે,
કાચી ધરી શીતળ શ્વેત^૨ જધે. ૬

૨ ૧. વાયુ. ૨. સાજનો વખત.

૩ ૧. વાવના જળોને, ૨. મણિ-જડિત સ્ત્રીના કમર-પાટિયાને, ૩. ચંદ્રનાં આંદરણને; ૪. કામે વ્યાકુળ સ્ત્રીઓને, ૫. આબાના વૃક્ષોને; ૬ સૌસૌની શોભા આપનારો-વધારનાર છે.

૪ ૧. રાતા બારીક વસ્ત્ર.

૫ ૧. ચોટલે, બાલમા. ૨. ગુથીનં પેર્યા ૩. એ અશોક પુષ્પની સાથે ખીલેલા માલકા-પુષ્પો બાલે ગુંધાથી એ રસીલા પુષ્પો અને મદભરી સ્ત્રીઓ, જેની શોભામાં વૃદ્ધિ થાયછે

૬ ૧. બાબુ અને કડા ફરી પેર્યા. (જો. હેમત ૩) ૨. રૂપેરી સફેદ-કાચી, ગોરી બ'થે-કેડે.

કસ્તૂરિકા-કેસર-આડ ભાળે,^૧
 સુવર્ણરંગી મુખડે રુપાળે,
 પ્રરવેદબિંદુ ચળકે દરેલાં,
 હેમે શુ^૨ મોતી-રતનો જડેલાં^૩

૭

કદર્પવેગે^૧ ઉચલી સ્તનોને,
 દીલા કર્યા મંચુકિયધનોને;
 સમાપ ભાળી પતિ નાર વીલી,^૨
 લલ્લભરી તોય રહે હઠીલી.^૩

૮

અનગ અગો પ્રમદાજનોનાં,
 કોકા અને શુષ્ક છતે સલ્લુણા,^૧
 કરે વળી આળસના ભરેલા,
 ખાવા બગાસા ઝટઝટ સેલા^૨

૯

મછે ઠરી ચચલ આંખ દીસે,
 ગાલો દિકા ધાડ કુચો અતીશે,
 ગભીર નાભિ જધનો ભરેલા,
 અનગ આગે બહુડપિ-ચેનાં.^૧

૧૦

અગો ભર્યા આળસ હાવભાવે,^૧
 વાક્યો વદે મિષ્ટ મદે^૨ સુભાવે,
 કટાક્ષથી^૩ જોય ભવાં ચડાવી;
 ચેષ્ટા જગાવી શરપ ચ આવી^૪

૧૧

૭ ૧. કપાળે. ૨. તે જાણે સુન્નાના આબૂષણમા મોતી અને રતનો જડ્યાં હોયની, એવા દીધેછે.

૮ ૧. કામના જુરસાએ. ૨ ગાભરી અને ૩ છતાં લલ્લભુ તે પતિપાસેજ રતિ-જન્યના કરાવે (અને મોડે સવામણનું તાળું ?)

૯ ૧. રસીલા, મોહક ૨ ઉપરા-છાપરી બગાસા આવ્યાજ કરે. (કામ ઉત્પન્ન થયાના એ ચિન્હો છે.

૧૦ ૧. ઉપર બતાવેલે બહુરૂપે થયેને કામદેવ આ ઋતુમાં બહુરૂપીનાં ચેનાં કરવા લાગ્યે.

૧૧ ૧. કામના આવેશની ને કામ ઉત્પન્ન કરવાની ચેષ્ટાઓ. ૨. કામના આવેશમાં. ૩. વાકી અદા. ૪ કામે નટવો બની (જો ૧૦) પ્રમદાને નટવી બનાવી.

કસ્તૂરિકા કેસરસાથ ઘોળી, સૂખેક સંગે રંગડીજ રોળી, ગારે સ્તને લેપ કર્યાં વિલાસે, ^૧ મદે ભર્યાં ઘટ સુરમ્ય ભાસે	૧૨
જડાં પટા સત્વર ^૧ દૂર કીધાં, ઝીણું કસુળી શુભ અગ લીધાં, ^૨ ધયા વળી કેસરછાટ મારી, મદે ભરો કામનીં ચિત્તહારી	૧૩
ચૂતાસવે કોકિલ મત્ત પેલો, ^૧ ચુબે પ્રિયાને રતિરાગધેલો, ^૨ મદ્દુપ આ જો કમળે ગુંજેછે, કાને પ્રિયાને કંઈ-કાઈ ^૩ કેછે	૧૪
રક્તાકુરે ગુચ્છવડે નમેલી, શાખા ભલી મોરથકી ભરેલી, એ ચૂતજલો પવને ધુણાવ્યા, મનો કરે વિવ્હળ અગનાના.	૧૫
મૂલાગ્ર ^૧ આખોજ પ્રવાળ-રાતો, ^૨ પુષ્પે ભર્યાં પલ્લવમોર માતો, ^૩ અશોક ભાળી નવચૌવનાના, સશોક ^૪ થાએ મન અગનાના.	૧૬

૧૨ ૧. કામાવેશના ઉદ્ધાસમા.

૧૩ ૧. જલહીથી, દુરત. ૨. પેર્યાં.

૧૪ ૧. (જો પ્યારી.) આખામોરનો રસ પીને મત્ત-છાકટ બનેલો પેલો કોકિલ ઈ.
૨. સ ભોગના લોભમા ઘેલો બનેલો. ૩. ગાડું ઘેલું લવીને રતિભચના કરેછે.

૧૫ વિવિધ આભૂષણે શોભતી નાગ્નિક સ્ત્રી, અને ગભીર રસિક પુરુષ, બેનાં
આલિંગનનો જાણે ચિતાર હોય

૧૬ ૧. થડથી તે ટાચસુધી. ૨. પરવાળા સરખા રાતો-અશોક. ૩. માતેલો.
૪. શોકે ભરેલા.

વસંતતિલક વૃત્ત.

ચુંબ્યા રુડાં કુસુમ મત મધૂક જેનાં,
 મંદાનિલે^૧ ચલિત^૨ કામળ અગ્ર^૩ જેનાં;
 શાભાભરી કળિ વળી શુભવાસવાળી,
 કામીતણાં મન હરે^૪ સહકારડાળી. ૧૭
 યદી નવી કુરબકે મૃદુ^૧ મજરી જે,
 શાભે પ્રિયા-મુખસમાનજ સર્વ^૨ રીતે,
 ભાળી, પ્રિયે, હૃદયશ્ચ હશે ન કાય,
 જેનુ અનગશરથી મન ભિન્ન નોય^૩ ૧૮
 ધીકિલ^૧ વન્હિસરખે કુસુમે નમેલા,
 કપાયમાન^૨ પવને વન કેસુડીના,
 શાભે વસતસમયે ધરણી^૩ સુરાતી,^૪
 રાતે પટે નવવધૂસરખીજ માતી^૫ ૧૯
 ભેદા પલાશકુસુમે શુક્યંચ જેવે,^૧
 દગ્ધ્યા દુમોતપલ હુતાશનઝાળ જેવે,^૨
 કા,^૩ કોકિલા, મન જીવાનતણાં વિદારે^૪
 ટાંકા કરી ફરો દહે, નહિ રેમ^૫ ધારે ૨૦
 ઉક્લાસના^૧ કલરવો નરકોકિલાના,
 ગુંઝાર મોહક શુણી મધુપે રટેલા,
 લગ્નગળુ^૨ ચિત્ત વધુનુ^૩ વિનયે^૪ ભરેલુ,
 પીહેરમા પણુ બને રતિરાગધેલુ^૫ ૨૧

- ૧૭ ૧. ધીમે ધીમે વાતા પવનથી ૨. હલાવેલા. ૩. કૂંપળ. ૪. એક પુરખોદાર આભાની જાત છે.
- ૧૮ ૧. કામળ માજર ૨. બધી બાળતમા. ૩. એવો હૈયાસુનો કોઈ નહિ હોય કે જેનુ મન કામબાણથી વીધાય નહિ, તે જોઈ સૈનેજ કામ ઉત્પન્ન થાય
- ૧૯ ૧. ધગધગતા અગારા સરખા-લાલચોળ. ૨. ધીમે ધીમે હાલતા. ૩. પૃથ્વી ૪. અતિશય રાતી, કામના અ.વેશવાળી ૫. મદમાતી.
- ૨૦ ૧. પોપટની ચાચ જેવા કશુડીના ફૂલોએ ચીર્યા-જીવાનના મનને ૨ હોમેલા અગ્નિની ઝાળ જેવા કર્ણિધાર પુખ્તે બાળ્યા-મન. ૩. રા માટે હે કાચલ. ૪. ચીરેછે. ૫. દયા નથી લાવતી.
- ૨૧ ૧. ઉમળકાના ટાંકા. ૨. સરખાળ ૩. જીવાન સ્ત્રીનું. ૪. વિવેક, નમ્રતાએ. ૫. કામના આવેશથી ગાંડુ, અતિશે કામાતુર.

ક પાવતો ડુલભરી સહકારશાખા,
 વિસ્તારતો^૧ રટણ કોકિલનાં દિશામાં;
 નીહાર^૨ બધ પડતા સુખરૂપ વાતો,
 વાયુ નથી નરચકી હૃદયે ખમાતો ૨૨
 કુદે વધુહસિત વિભ્રમ તુલ્ય ધોળે,^૧
 વાડી મનોહર બણી બહુ રગરોળે,^૨
 ચિત્તો હરે મુનિતણાં^૩ પણ જે વિરાગી,^૪
 શે ના કરે મલિન કામી તણા વિરાગી^૫ ૨૩
 કેડે સુવર્ણરસના સ્તન શુભ્ર^૧ હારો,
 કદર્પથી^૨ શિથિલગાત્ર^૩ થયેલ નારો,
 ચિત્તો હરી મધુર કોકિલ-ભૃગનાદે,
 કામીતણા વિજયથી સ્મરપાશ^૪ પાડે ૨૪
 પુષ્પદુમે વિવિધ ભૂપણ અતભાગે,^૧
 શુગે^૨ રટે^૩ પરભૂતા^૪ રમણીય લાગે,
 શૈલેયજ્ઞાન^૫ પસરી બહુ જા શિલાએ,
 ભાળી શિલોચ્ચય^૬ જનો મન મોદ થાએ. ૨૫
 મીચી રડે નયન બધ કરેજી નાસા,^૧
 હા,^૨ મદભાગ્ય ! વદતો કરતો નિસાસા,
 ચૂતાંકુરો પથિક^૩ શોકભર્યા નિહાળે,
 રામાવિના રમણને રમણીય બાળે^૪ ૨૬

૨૨ ૧ ટોકા પસારતો. ૨ ઓસ, ઠાર

૨૩ ૧. જીવાન નવી વહુઆરના-હાવભાવ ગાયે હાસ્યના સરખા ધોળાં કુદકુસુમે.
 ૨. રગીલી, છેલછપીલી. ૩ હ મેશ ઈશ્વરના ધ્યાનમાં રહેનાર સંતના.
 ૪ ત્યાગી, સ સારની આસક્તિ વગરના. ૫. તો કામવિકારે ભરેલા કામીના મનને આસક્તિવાળા કેમ ન કરે ? કરેજી.

૨૪ ૧. ધોળાં, સુંદર. ૨. કામના આવેશથી. ૩. આળસ ભર્યાં શરીરવાળી.
 ૪. એવી ઋથિ કોચલ અને ભમરાના મધુર શબ્દની મદદથી કામીના મન હરીને તેપર જય મેળવી તેને કામરેવના બંધનમાં લાખેછે.

૨૫ ૧ (પર્વતના) છેડાના ભાગપર ૨. શિખરે, ટોચપર. ૩ ટોકા કરે
 ૪. કોચલ. ૫ શિલાપર ઢગતી લીલની જાળ. ૬. પર્વત.

૨૬ ૧. નાક, નરકોરા ૨. હાય, હુ કમનશીબ ૩. મુસાફર. ૪. વિલાસી સ્ત્રીના વિચિત્રમાં વિનોદી પતિને રસિક વસ્તુ જોઈ વધુ સતાપ થાય એ સ્વાભાવિકછે.

માલિની વૃત્ત.

સમદમધુકરોના^૧ કોકિલાના ઉચારે,
કુસુમિત^૨ સહકારે શોભતે કર્ણિકારે,^૩
શર^૪ રસભર^૫ તીણે માનિનીમ ન વીધ્યા,
સુભટ કુસુમમાસે કામના કામ સીધ્યાં^૬

શાફલવિકીરિત વૃત્ત.

આંખામ જીલમ જરી^૧ શર ભલા કિ શુકનુ^૨ કામકુ,
દોરી તો અલિહાર^૩ છત્ર ઉજળું શીતાશુનુ^૪ નિર્મળુ;
હાથી વાયુ મદે ભર્યો મલયનો^૫ બંદીજનો^૬ કોકિલા,
એવો કામ વસત મિત્ર^૭ કરજો કાર્યો, રસીલી, ભલાં ૨૮

સંબોધન.

ગાયો કાળ વિશાળ ભાગ ખટમાં ઐશ્વર્યલીલાભર્યો,
રંગીલી, તુજ કારણે રસિકતા બેળી રસીલો કર્યો;
લૂપો બોધ ગમે નહી, નહિ વળી શૃગારસ્વચ્છંદતા,
રીતે બે રસ આખતાં હરિ રટે શૃગારઐશ્વર્યતા ૧

૨૭ ૧ મદે ભરેલા ભમરાના. ૨. મોરથી ભરેલા સહકાર નતના આબાથી-સહકારના મોરથી. ૩. કર્ણિકાર પુષ્પે. ૪. એ તીરોવડે. ૫. લેજતદાર; ઝેર પાયલા. ૬. વસંત યોધ્યાએ (ચોતાના મિત્ર) કામના હેતુઓ પાર પાડ્યા.

૧૮ ૧. આબાના કુમળા માજર. ૨. કેશુડીના ફૂલ. ૩. ભમરાની હારડી તે। જોના ધનુષની પછુછ છે. ૪. ચંદ્ર ૫ મલય પર્વતથી આવતો આકરી વાસ ભર્યો વાયુ જોનો મદે ભરેલો હાથી છે. ૬. શુભુગાન કરનારા આશ્રિતો ૭ વસત ઋતુ જોનો મિત્ર-અર્થાં દિલથી મદદ કરનાર છે.

